

Sprog i Norden

Titel: Sju nordiske språkkulturar. Korleis? Og Korfor?
Forfatter: Helge Sandøy
Kilde: Sprog i Norden, 2009, s. 153-172
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Forfatterne og Netværket for sprognævnene i Norden

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Sju nordiske språkkulturar. Korleis? Og korfor?

Helge Sandøy

I Norden brukar dei "ytre" språksamfunna i Norden, altså finsk, færøysk og islandsk, færrast importord (lånord), dvs. at dei er mest puristiske. I Skandinavia er norsk på topp i faktisk bruk av moderne importord, litt over dansk.

Frå 1975 til 2000 har bruken av importord auka svært mykje i finsk og norsk. Dei mønstra for bruk og endringar i bruk som prosjektet Moderne importord i språka i Norden (MIN) har funne, gjer mange av tidlegare forklaringsforslag på nordisk variasjon ubrukande. Derfor står vi no overfor ein del utfordringar når vi skal forstå kva som er vilkåra for ulike "importnivå".

Når det gjeld måten å integrere importorda på i språket, ser vi andre mønster. Vi tilpassar i ulik grad importorda i uttale, skrivemåte og bøyning; dansk gjer det minst.

Oftast tenkjer vi på purisme som noko som gjeld ord frå andre språk. Men i sosiologisk forståing er det same fenomenet når ein i eit samfunn ønskjer å halde eit standardspråk reint for påverknad frå dialektar og etnolektar og å la standardspråket dominere på dei fleste samfunnsområda. Når det gjeld denne indre purismen, blir det nordiske bildet nokså annleis.

Språkkultur dreiar seg mykje om ulike former for purisme, og dei nordiske språkkulturane er hovudtemaet i denne artikkelen. Formålet er å skissere diverse innfallsvinklar til korleis språk er noko samfunn dyrkar på ulike måtar. Ein kan sjå på f.eks. om eit samfunn har dikt som gjeld morsmålet; og artikkelen viser i ei gransking av språket på Internettet korleis og i kor stor grad språk er del av samfunnsdiskursen. Her er dei skandinaviske landa dels like og dels nokså ulike. Når interjuobjekt i prosjektet MIN argumenterer for ein viss språkpolitikk, ser vi òg korleis dei utnyttar formuleringar som er typiske for språksamfunna deira.

Formsida av språket representerer eit anna perspektiv på språk enn statusperspektivet, som gjeld kva språk som blir brukt på ymse samfunnsområde. Med rette er status-perspektivet blitt tillagt stor vekt i språkpolitikken det siste tiåret, men det har ført til ein tendens til å undervurdere den strategiske betydninga som

formspørsmåla har når det gjeld å utvikle språkleg bevisstheit og språkleg diskurs. Legg ein vekt på holdningar og bevisstheit i samfunnet, står dei to perspektiva for same problemstillingane, men formspørsmåla blir mykje oftare aktualisert enn statusspørsmåla. Det betyr noko om ein vil utvikle den språklege bevisstheita.

1. Innleiing – vi har aldri visst så mykje

Prosjektet Moderne importord i språka i Norden (MIN) er avslutta, og no har vi betre innsikter og meir presis kunnskap om språksosiologiske forhold i Norden enn nokon gong før. Det har vi oppnådd med å bruke Norden som eit forskingslaboratorium og å legge stor vekt på lik metode ved materialinnsamling og registrering i alle sju samfunna vi har undersøkt, dvs. det islandske, færøyske, norske, danske, sverigesvenske, finlandssvenske og finske. På den måten har vi prøvd å komme unna den subjektiviteten som lett gjer informasjonen om ulike samfunn og kulturar upåliteleg og usamanlikneleg.

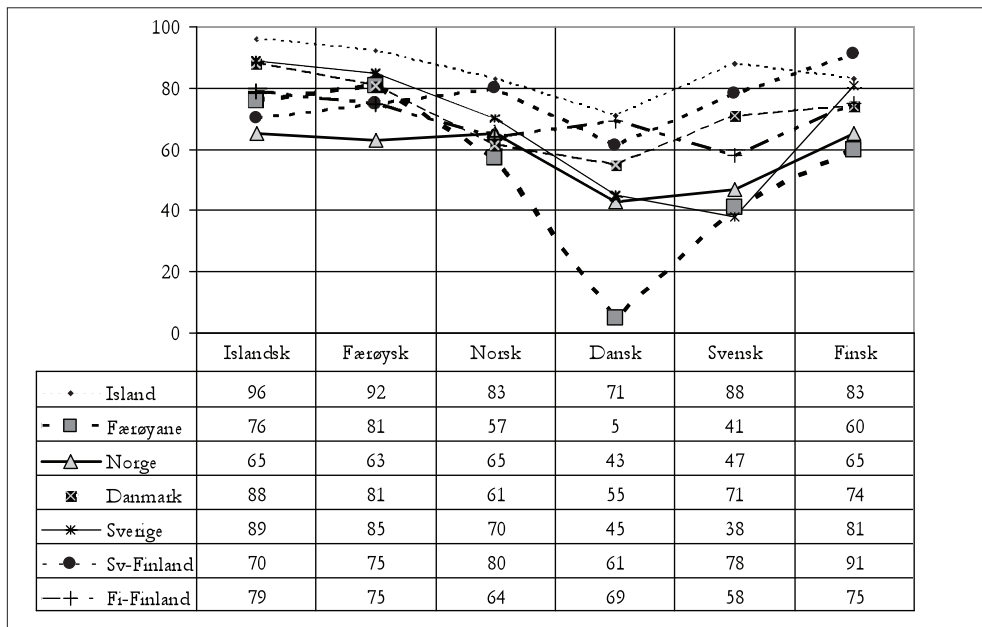
Vi har sjølvsagt ikkje fått presise svar på alle spørsmål. Vi må leve med at dette som andre prosjekt er ledd i ein modningsprosess, der mange av dei viktigaste resultatene er at vi no etterpå er i stand til å stille meir presise spørsmål enn før.

2. Kva vi trudde, men som ikkje stemmer

Når ein presenterer resultat frå humanistiske og sosiologiske prosjekt, kjem det gjerne reaksjonen: Ja, men dette visste vi frå før! Desse merknadane kjem av at folk har ein viss intuisjon for samfunnet kring seg. Men intuisjonen er vag og upresis, og rett som det er, er han direkte galen. Derfor er forskning uansett av verdi for å kunne sortere bort ein del av alle intuisjonane. Forskingsresultat har altså ein annan status enn berre intuisjon. (Dessutan kan vi legge merke til at det ofte ikkje er blitt sett ord på intuisjonen før forskingsresultatene er formulert!)

Korleis er det så med hypotesane eller intuisjonen vår om språkforholda i Norden? Eit svært interessant resultat er det vi fekk då vi spurde informantane i eine delprosjektet vårt om kva dei meinte om den puristiske situasjonen i sitt eige språk og i dei andre språka i Norden. Dei skulle gi oss ei antydning om kor stor del av dei nye orda som kom inn i språket, blei erstatta av avløyserord (f.eks. *e-post* for *e-mail*). Dei skulle altså uttale seg om *den leksikalske purismen*. Det aller mest interessante med resultatet er at vi alle i Norden tenkjer så likt om noko vi

eigentleg veit så lite om. Vi har tydeleg så sterk felles kultur i Norden at vi deler stereotypiar om kvarandre med kvarandre. Her er resultatet:

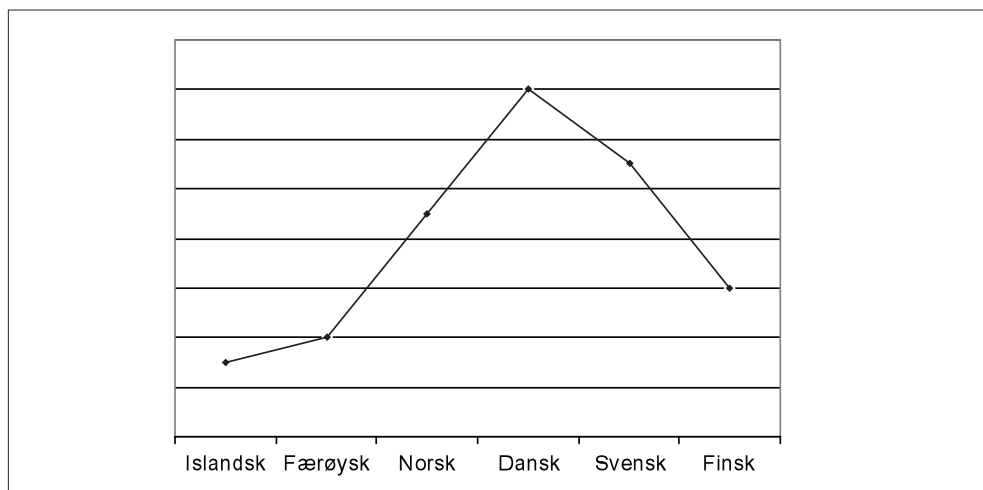

Figur 1: Førestillingar om omsettingspraksis i språk i Norden (Sandøy 2007:128)

Høgt prosenttal viser ei "gjennomsnittleg" førestilling om mykje omsetting av ord frå engelsk til det aktuelle språket.

Om utslaga i kurvene er ulikt sterke, viser resultatet at alle plasserer dansk som det minst puristiske og islandsk og finsk som dei mest puristiske språka. Osv. Disse førestillingane er altså ein felles kulturarv.

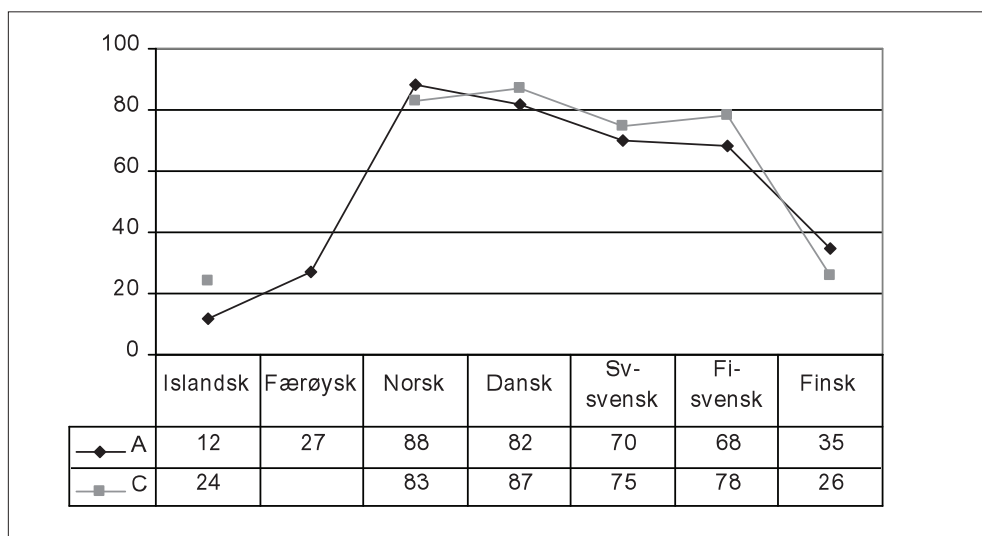
På grunnlag av figur 1 kan vi rekne snitt for heile Norden og få ut gjennomsnittskurva i figur 2 for korleis vi alle ser på kvarandre. Med tanke på samanlikningane nedafor snur vi her kurva på hovudet, og den djupe dalen for dansk blir ein dansk fjelltopp, som uttrykk for at dansk er det mest opne språket med tanke på ordimport.

Figur 2: Gjennomsnitt på "gjensidige" førestillingar om purisme i Norden

Den karakteristikken vi her har fått frå lekfolk, er den same som vi også har funne hos fagfolk tidlegare (Lund 1986, Vikør 1993). Men kva er så realiteten? MIN har lagt ned eit stort arbeid i å studere konkret ymse sider ved situasjonen for moderne importord. I analysane av faktisk språkbruk har vi latt moderne importord bety ord tatt inn i språka etter 1945 (jf. Sandøy 2005). Etter oppteljingane våre i avisspråket (delprosjekt A, Selback & Sandøy 2007) og i ein annan tematisk avlørsarordstudie, som vi har kalla delprosjekt C (Guðrún Kvaran 2007¹), er situasjonen som i figur 3.

¹ Kvantifiseringane av C-resultata er Helge Sandøy ansvarleg for, og dei blir forklart i sluttrapporten for heile MIN-prosjektet (Sandøy & Kristiansen, under arbeid).

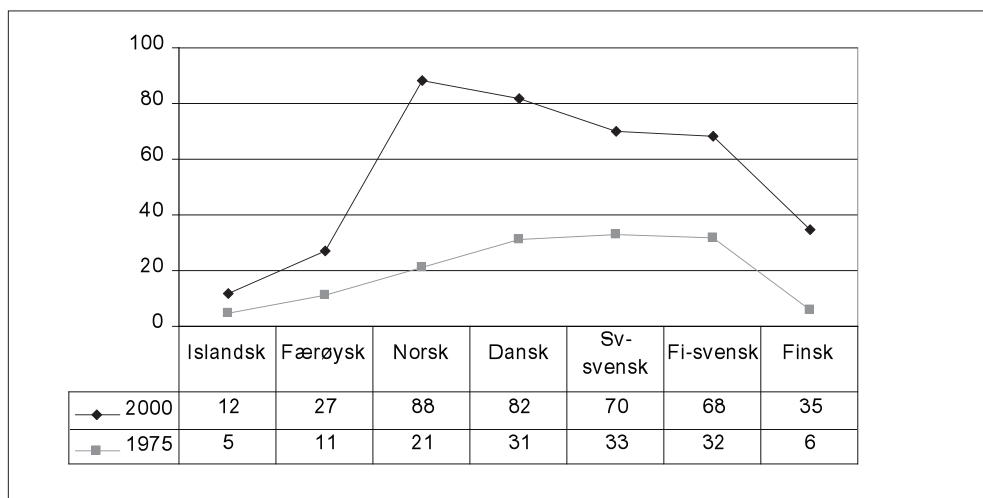

Figur 3: Importord generelt i avispråk (A) og studert etter tema (C)²
 (Frekvens per 10 000 tekstord i A og i prosent i forhold til heimleg ord i C.)

Begge studiane viser temmeleg like resultat. Dessutan ser vi at førestillingane ikkje var heilt på villspor. Men rangeringa mellom dei skandinaviske språka er ikkje rett. Det mest markerte avviket er at norsk ikkje er mest puristisk av dei tre språka, men heller minst, i alle fall etter studien med største materialet, altså A. Dette er eit overraskande resultat.

Dermed får vi ei utfordring i å prøve å forstå kvar ifrå vi har fått desse førestellingane som ikkje samsvarar med verkelegheita. Det kan komme av at norsk er meir puristisk enn svensk og dansk når det gjeld uttale, og nettopp det kan forvirre observasjonane våre, for dei skil ikkje alltid så presist mellom leksikalsk, ortografisk, morfologisk og fonologisk nivå. Men dette mishøvet kan òg komme av at førestillingane våre byggjer på eldre tilstandar. For i 1975 var situasjonen annleis. I figur 4 ser vi situasjonen når vi skil mellom dei to åra 1975 og 2000.

² Færøysk delstudie manglar.

Figur 4: Importord i norske aviser 1975 og 2000 (frekvens per 10 000 tekstord) (Sandøy 2007: 147.)

Største relative auken er for norsk og finsk, og her ser vi tydelegaste feilen i stereotypiane våre (jf. figur 1). Endringa i norsk er dramatisk – i alle fall om ein ser på stor ordimport som noko negativt.

Dermed har vi komme til noko som forskinga må grave meir i: Korfor har norsk og finsk forandra karakter på denne måten og blitt til så opne språk? For dei andre språka er eigentleg ikkje auken nemnande stor når vi har i bakhovudet at ein importerer sjølvstundt meir på 55 år enn på 30 år. Utgangspunktet heile tida er jo at moderne importord er ord komne inn i språka etter 1945.

I tidlegare drøftingar av språksituasjonen i Norden har ein prøvd å forklare tilstanden i dei ymse landa historisk-sosiologisk med f.eks. tidsavstanden til den nasjonale sjølvstendekampen, og urbaniseringsgrad er òg blitt antyda som forklaringsfaktor. Men pga. av resultatata vi ser for norsk i år 2000, mistar desse hypotesane støtte. Men for situasjonen i 1975 kunne dei slå betre til. Det betyr at anten er dei galne som hypotesar, eller så er desse faktorane gyldige berre i samspel med andre faktorar.

Dermed ser vi at vi truleg har for dårleg grep om å beskrive dei kulturelle prosessane i samfunnet som ligg til grunn for endringar i ordforrådet. Resultata viser tydeleg eit skilje mellom dei skandinaviske og dei ikkje-skandinaviske språka når det gjeld ordforrådet, og det gjeld både i 1975 og i 2000. Her ligg kanskje ein hund begravet.

Då vi planla arbeidet med holdningsgranskningane, hadde vi ei viss forventning om at vi med å spørje vanlege folk både i djupgranskninga og i gallupen skulle møte det folkelege frisinnet, som endeleg kunne få uttrykkje seg uavhengig av dei

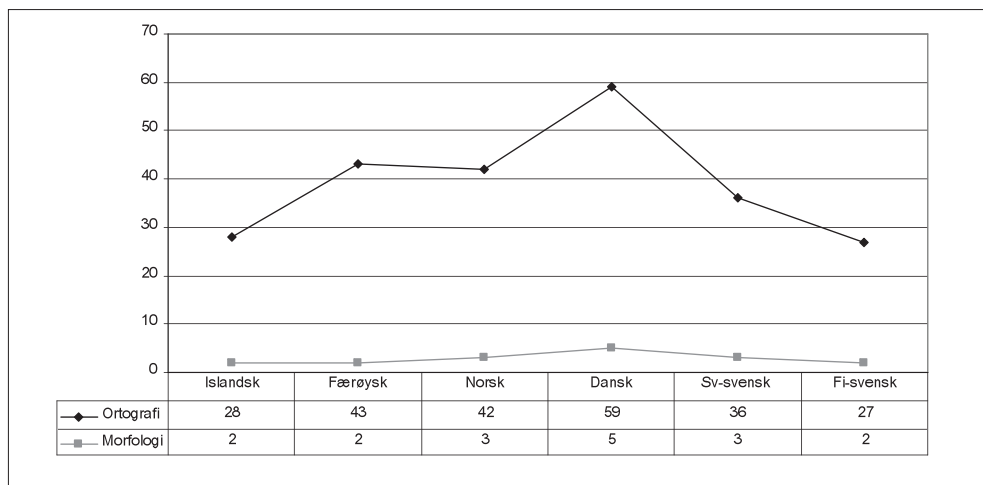
nasjonale språknemndene. Her skulle den folkelege protesten endeleg kunne komme fram. Men han kom ikkje, som ein ser av Tore Kristiansen artikkel i denne boka og av Kristiansen & Vikør (2006). Når folket uttalar seg, er dei nesten som eit ekko av retorikken frå dei enkelte nasjonale språknemndene, eller frå den offentlege diskursen. Også djupintervjua støtta dette inntrykket.

Kva er dette? Jau, når folk får vanskelege spørsmål om språk, slike som dei knapt har måtta formulere svar på før, hentar dei fram argument og synsmåtar dei kjenner frå den offentlege samtalen (eller diskursen). Det kan tenkjast at folk gjer det fordi det er politisk korrekt, og at dei trur det er det som er venta av dei. Men det kan òg vere at dei ikkje har nokon grunn til å vere ueinig i det som er blitt formulert ofte i aviser og etermedium. Då reproduserer dei den retorikken som er etablert. (Jmfør Nyström Höög 2005, Thøgersen 2007, Jacobsen 2008, Hanna Óladóttir 2005.)

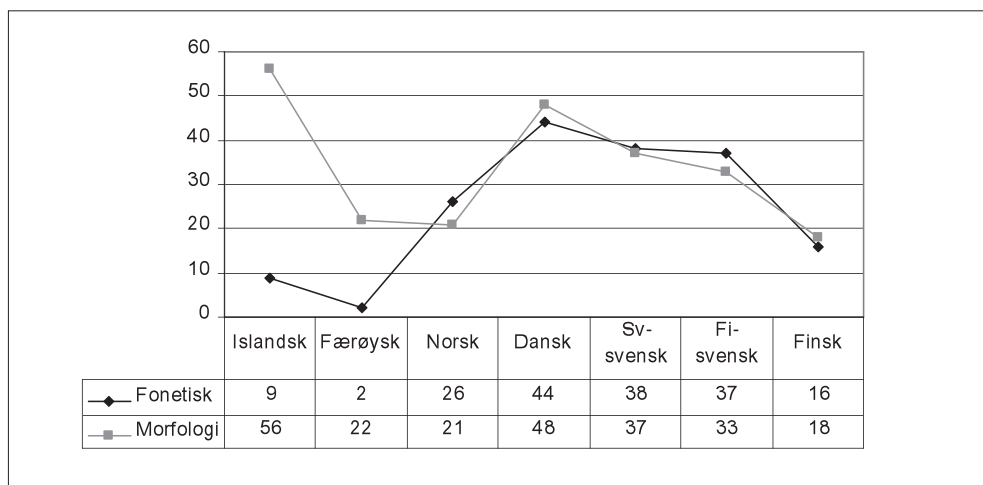
No prøver eg å tolke dette litt kynisk. Men vi kan ikkje komme unna at vi har eit resultat frå holdningsgranskingane som kan tolkast slik at folk blir påverka av meiningane som blir formulerte i den store offentlege samtalen. Det betyr òg at det faktisk har ein funksjon å innverke på den samtalen.

3. Kva vi trudde, og som stemmer

På førehand hadde vi laga ei liste over hypotesar frå litteratur og seminar, og når vi no etterpå testar dei, er det ei fin blanding av stadfestingar og avkreftingar. Det skal komme fram i oppsummeringsrapporten (Sandøy & Kristiansen, under arbeid). Vi kan ta eksempel på noko som stemte: Kurva eller førestillinga vår om "ein fjelltopp" i Danmark stemmer faktisk med resultatata våre når vi ser på purismen i ortografi, fonologi og morfologi, slik det går fram av figur 5 og 6. Her ser vi igjen mønsteret med "ei fjellkjede" i Skandinavia.

Figur 5: Ikkje-tilpassing i skriftspråka (Omdal & Sandøy 2008)

Figur 6: Ikkje-tilpassing i talemåla (Jarvad & Sandøy 2007)³

Den allmenne debatten i Norden har ikkje skilt mellom ulike nivå i språkbeskrivinga. No ser vi at det kan vere viktig. Ordforrådet kan oppføre seg annleis enn dei strukturelle eller grammatiske delane av språket. Morfologien er òg spesiell. Alle

³ Det islandske avviket i figur 6 kjem først og fremst av éin variabel, nemleg samsvarsbøying av importerte adjektiv, som islandsk svært ofte lèt stå ubøygde, som i "Staffið er kúl" (= 'Mannskapet er kult'), jf. Ásta Svavarsdóttir (2007). På grunn av variabelutvalet får det stort utslag på gjennomsnittet.

språka i Norden er svært puristiske i morfologien. Vi kan kanskje tolke det slik at vi her er tett på slike strukturdrag som ikkje tolererer påverknad eller markerte avvik. Kanskje er dét årsaka til den gjengangaren at verba ikkje viser nokon påverknad i bøyingane!

Vi kan òg legge merke til at ortografisk og fonologisk purisme kan vise ulike mønster; det ser vi av dei færøyske plasseringane.

Poenget er då at purismen – eller påverknaden – kan vere nokså ulik på dei ulike språknivåa. Dét er ei svært viktig lingvistisk innsikt som vi skal ta med oss over i språksosiologien og i språkpolitikken. George Thomas i *Linguistic purism* (1991) understrekar òg at nivåa kan bli utnytta forskjellig. Prinsipielt kan alle nivåa spele same kulturelle rolla. Dermed kan vi opne for ei meir kultursosiologisk vinkling eller forståing av emnet vårt, og variasjonen i den eksoglossiske (utovervendte) purismen i Norden kan vi seie er som i figur 7. (Grenseverdiane i kategoriseringane for +/- puristisk er i denne figuren sett etter eit visst skjønn for å få fram forskjellar. Dei nøyaktige tala står i figur 3–6.)

	Islandsk	Færøysk	Norsk	Dansk	S-svensk	F-svensk	Finsk
Leksikalsk							
Fonetisk							
Morfologisk							
Ortografisk							

Figur 7: Eksoglossisk purisme i Norden

4. Språk og kultur

Språket er både eit *kulturelt objekt* og eit *lingvistisk objekt*. I den språkpolitiske samanhengen er det det kulturelle objektet som er viktigast. Då er symbolsida sentral, og symbola er kulturelle størrelsar eller verdjar.

Det kan vere ei nyttig intellektuell øving å kikke på språket likeins som vi kikkar på spansk målarkunst, går på russisk ballett eller beundrar italiensk arkitektur. Vi kan beundre den estetiske sida, registrere variasjonen og særpreget frå land til land osv. Men vi kan òg gruble over den sosiologiske funksjonen som desse kulturobjekta har. Store rådhus og kyrkjer er ikkje berre harmoniske i all sin symmetri, dei er også mektige pga. størrelsen i forhold til det stakkars vesle mennesket som må løfte hovudet for å sjå opp til mønet. Dei har ein funksjon i å markere maktforholda. Desse forholda blir altså markert gjennom den estetiske

opplevinga vår, eller f.eks. gjennom den religiøse fellesskapskjensla under salmesongen i katedralen.

Gjennom språkkulturen får vi utvikla fellesskapskjensla og internalisert førestillinga om språket som symbol for einskapen i nasjonen. Vi får utvikla lojalitetskjensle og ein språkleg identitet.

Tore Janson har i boka si *Språken och historien* (1997) framstilt godt poenget med såkalla institusjonelle språk, dei vi altså har namn på og kan telje: *Eit språk* har vi når dei som snakkar språket, vil at det skal vere eit språk. Det vil seie at når krefter i samfunnet har fått folk til å vilje ha eit språk, har dei det. Ut frå eit slikt resonnement er f.eks. norsk ein konstruert institusjon; han er eit fantasiprodukt som vi gjerne vil ha, og som vi fyller med innhald. I denne samanhengen blir språk dermed viktig fordi det nettopp er ”meir enn språk”.

Korleis vi fyller språkkulturen med likt og ulikt innhald? Norden har ulike språkkulturar, og folk er engasjert i språket sitt på ulike måtar.

5. Korleis er vi ulike?

Purismen er ein god inngang til språkkulturen. I MIN har vi arbeidd på måtar som gjer det muleg å kvantifisere og dermed betre jamføre dei sju språksamfunna. På andre kulturområdet er det vanskelegare – i alle fall i dag – å få fram valide og kvantifiserbare data. Men det er viktig å arbeide på desse områda for å utvikle dei nødvendige resonnementa. Derfor nyttar eg no høvet til også å gå utafør MIN-resultata og å spekulere vidare kring korleis språkkulturen er ulik mellom språksamfunna våre. Vi kan prøve å vere litt eksplorerande.

5.1. Poesi

Det finst mange inngangar til å studere språkkulturen, f.eks. poesien. Kven lagar poesi om språket sitt? Nasjonalromantikken skapte ein heil songskatt om dansk språk, og vi finn tilsvaret i den nynorske kulturen. Færøyingar har også ein del, svenskane nesten ingenting utanom noko patriotisk frå slutten av 1700-talet. Derimot har finlandssvenskane noko, og finnane litt. Dokumentasjonen kan vi hente m.a. i større ”folkelige” songbøker, som kan gjerast til svært interessant kulturhistorisk lesnad.

Kulturhistorisk forstår vi lett kva desse songskattane er uttrykk for; dei er med og byggjer opp nasjonen og fellesverdiane på det affektive området med å utnytte fellesskapskjensla under allsongen, og dei blei sjølvstundt utnytta i situasjonar

der folk er vare for stemningar. Folkehøgskolen (grundtvigianismen) og ungdomslaga med talar, friluftsstemne og song har skapt denne tradisjonen.

For skandinavar ville det truleg verke platt og klamt om ein skreiv poesi om morsmålet i vår tid. Vi ønskjer å markere avstand til – i alle fall eit ironisk forhold til – den tradisjonelle nasjonalromantiske songskatten etter at vi på 1980-talet gjennomførte ein så grundig analyse av nasjonsbygginga. Men islendingar skriv dikt om språket sitt framdeles. Det finst til og med modernistiske dikt om islandsk, som ikkje er nasjonalromantiske. Poesien ligg naturleg nok i allusjonane til felleskulturen og fellesspråket. Men dikta spelar ikkje på stoltheit, derimot på det uutgrunnelege og uendelege. I Skandinavia står vi mest tomhendte i dag.

5.2. Mønster for talevariasjon

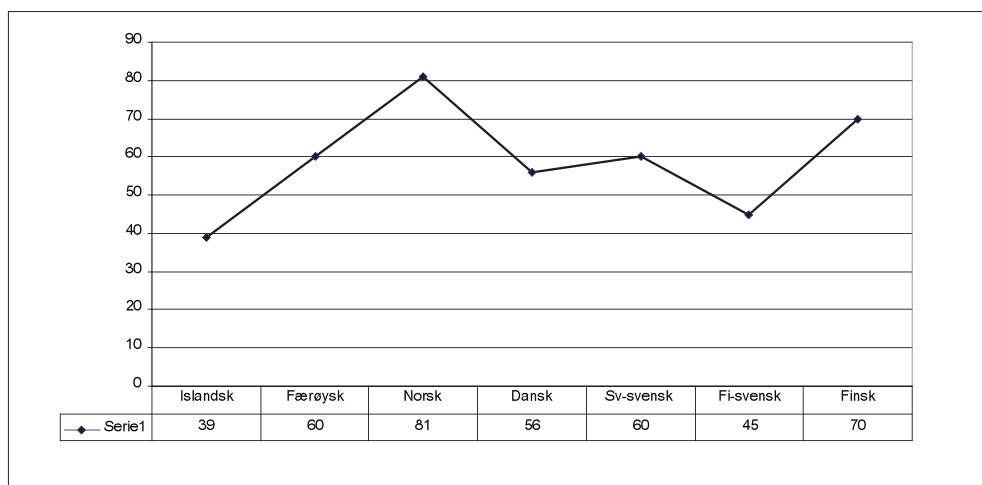
George Thomas (1991) gir ei interessant teoretisk vinkling på purismen: All språkpolitikk som går ut på å sortere eller reinse bort noko frå språkvariasjonen, er purisme. Derfor er også dyrkinga av standardspråk ei form for purisme. Fransk er såleis eit eksempel på både endoglossisk (innoverretta) purisme og eksoglossisk (utoverretta) purisme, dvs. at politikken er å halde standardspråket reint for både indre regional variasjon i Frankrike og for språkvariasjon skapt av påverknad utifrå.

Det er opplagt ein forskjell på korleis vi dyrkar talevariasjonen eller reinsar standardmålet. På Island, Færøyane og i Norge kan det endåtil vere problematisk å tale om eit standardtalemål; det ville vere meir presist å seie at ein har berre eit lesespråk, altså eit skriftspråk som kan uttalast med varierende fonologisk underlag.

I prosjektet vårt prøvde vi å jamføre autoriteten åt standardspråket. Gallupen vår frå 2002 skulle måle kor sterkt korrektheitsidealet står i dei ulike nordiske språksamfunna. Det kan kanskje avspegle kor lojale brukarane meiner ein skal vere mot språkstandarden. Dette er eit innvikla tema, og vi streva lenge med å finne spørsmålsformulering som fungerte likt i alle samfunna. Vi enda med den vage formuleringa i spm. 7 (med nødvendige tilpassingar i kvart språksamfunn), som vi meiner sikrar oss jamførbare svar på den holdningsdimensjonen vi var ute etter, nemleg korrektheit (jf. elles Sandøy 2003b):

Spørsmål 7: "Ansatte i radio og fjernsyn følger ikke alltid de samme normene for språkbruk. Hva synes du om at de bruker sitt vanlige dagligspråk i stedet for standardspråk (dvs. bokmål eller nynorsk) i sendingene?"

Resultatet blei dette (jf. Kristiansen & Vikør 2006):

Figur 8: Positive holdningar til bruk av ikkje-standard

At norsk er på topp akkurat her, overraskar kanskje ikkje. Men det er interessant å sjå kven andre som er tydeleg liberale til språkpraksisen. Det er finnar, færøyingar og svenskar. Det er ikkje heilt lett å gjennomskode heilt dette resultatet, men det avspeglar nok noko av det som er den språklege kvardagen i desse språksamfunna. I alle fall er det ein god del regional talemålsvariasjon i svensk, og dermed er svenskane vane med fonologisk variasjon. I færøysk er det ikkje nokon uttalevariant som skil seg tydeleg ut som overordna, og situasjonen der liknar den norske. Heller ikkje i islandsk finst det nokon fonologisk standard, men den intuitive islandske tolkinga (ifølgje kollegaar i prosjektet) er at denne spørsmålsformuleringa får islendingar til å tenkje på ordforrådet, ingenting anna. Dermed avspeglar resultatet det islandske korrektheitsidealet som gjeld ord-purismen, ikkje det som skandinavar ser for seg: ein spesifikk språkvarietet med fonologi og sosial prestisje. (Den islandske ordpurismen er like streng overfor alle sosiale grupper.) Dette er nok litt kompliserte mønster som vi treng meir forskning på, men alt tyder altså på at den endoglossiske purismen òg er ulik i landa våre.

	Islandsk	Færøysk	Norsk	Dansk	S-svensk	F-svensk	Finsk
Talemål							

Figur 9: Endoglossisk purisme i Norden

Vi kan spekulere vidare og spørje om korleis resultatet ville ha vore om gallupen var gjennomført f.eks. i 1965? Den auka dialektbruken i den norske språkkulturen

etter 1970, har eigentleg parallellar hos dei fleste andre i vår kulturkrets. Men utslaget treng ikkje vere like sterkt eller like eins. Det er eit generelt drag ved den såkalla seinmoderniteten at større grupper av folket tek del både i det materielle konsumet og i samfunnsdebatten. Massekulturen og globaliseringa har ført med seg det som er ei demokratisering av språkkulturen, der tradisjonelle autoritetar mistar makt, og den gir alle samfunnsmedlemmene ei kjensle av like rettar, også språkleg (Giddens 1991, Fairclough 1992). Det gjer at sosiolingvistar no er blitt opptekne av begrepet og fenomenet avstandardisering. Denne avstandardiseringa kan ta litt ulike former (omtalt som 'destandardisering' og 'demotisering'), men det viktige fellesdraget er at det gamle tronge standardidealet vinn ikkje same oppslutninga lenger, og konsekvensen er at allereie etablerte standardtalemål får innarbeidd ein del variasjon, og i andre samfunn mistar standardidealet det vi kunne kalle domene i samfunnet. Det blir ei viktig forskingsoppgåve no å forstå endringar i språkkulturen i eit sosiologisk perspektiv.

Det kan seiast mangt om nyare samfunnsendringar, om innbilte fristillingar frå kollektive band og innbilt individualitet osv., men dette preget av demokratisering på fleire kulturelle punkt, skal ein ikkje oversjå. Grunnlaget for tradisjonell autoritet fell bort, og ein må heller påverke ved å delta på ein opplyst og interessevekkjande måte i det store diskusjonsrommet i samfunnet.

5.3. Verdier og tema

Kan vi finne ut korleis og kor mykje folk i samfunna våre er engasjert i språk utan å spørje direkte? Eit forsøk kan vere å finne ut noko om temaet språk på Internett-områda for kvart enkelt språksamfunn. Det kan beskrivas med "harde data", altså frekvensar, som er kommensurable. Derfor har eg tatt eit utprøvande metodisk sprang for å finne ut kor ofte og korleis språk blir tematisert i den "offentlege samtalen" i språksamfunna.⁴

Hausten 2006 var resultatet at danskane kom lågast, for frekvensen av *sprog* og *sproget* utgjer 7,80 % av frekvensen av nektingsadverbet *ikke*. Nordmennene kjem ut med 12,48 %, men svenskane skårar høgast med 14,61 %. Så langt ser det ut til at svenskane tematiserer språk oftast i Skandinavia. Frå svenske kollegaar har eg òg fått formidla det inntrykket at språkinteressa har vore aukande i Sverige siste åra (Höög 2005: 16f.), og det inntrykket får støtte her. Men i Norge diskuterer ein språk faktisk oftast med å snakke om *nynorsk(en)* og *bokmål(et)*, og frekvensen for desse to orda meir enn doblar den norske skåringa, for vi må legge til

⁴ Testen er gjennomført med søk på Google, og det vil seie at det ikkje er talet på ord som blir rekna, men talet på dokument med ordet. Elles kunne ikkje ordet *mål/mål* brukast pga. at det har fleire andre betydningar enn 'språk'.

14,96 % og får 27,44 %! (Det er sjølv sagt for enkelt å summere slik, men det gir nok ein peikepinn på at det norske talet bør ligge godt over 12,48.)

Neste testen går ut på å finne ut kva adjektiv som er mest frekvente saman med ordet språk. Då får vi det slåande resultatet at adjektivformene *svenskt* og *svenska* i Sverige er brukt i 411 tilfelle for kvar million førekomstar av ordet språk. I Danmark hoppar talet ned på 194,5 for *dansk sprog* og i Norge 165,6 for *norsk språk*. Korleis skal vi tolke det? At svenskane tematiserer morsmålet eller nasjonal-språket svært ofte? Dêt ville ikkje vere urimeleg å sjå som utslag av den interessa dei har for det mangkulturelle, som då fører med seg nettopp ein kulturdiskusjon om dei ulike språka i Sverige. Set vi adjektivet *nordisk* framom språk (i dei ymse bøyingsformene, sjølv sagt), skårar også svenskane høgast med 234, danskane med 170 og nordmenn med bare 77,4.

Mønsteret i desse talseriane er interessant, og det kan vere ein indikasjon på at den offentlege samtalen om språk skjer på ulik måte i dei tre skandinaviske landa, dvs. at det er dei ulike institusjonaliserte språka som svenskane tematiserer, mens nordmenn oftare har ein annan innfallsvinkel (som går på målform og tale-variasjon).

Så kan vi spørje etter kor ofte vi tek opp kvalitative sider ved språket og knytter adjektiv som *god*, *bra*, *smuk*, *vakker/vacker* til ordet. Forskjellane i kva for adjektiv vi brukar, er store, men summerer vi alle, kjem vi til ein frekvens på vel 10 på denne målestaven vår for alle tre skandinaviske språka. Altså er vi like i graden av å tematisere kvalitative sider.

Neste interessante spørsmålet er om vi her også kan finne ein ekstrainngang til å studere korrektheitskulturen. Adjektivet *rett/riktig* gir dette utslaget: Svenskane brukar det perspektivet heile 5,8 gonger per mill. belegg på ordet *språk*, mens danskane drar fram det perspektivet bare 0,85 gonger og nordmennene 0,25. Det kan kanskje støtte oss i tolkinga om at svenskane tematiserer det institusjonaliserte språket ved å aktualisere korrektheit oftare enn vi andre.

Konklusjonen etter dette svært prøvande ”spadetaket” er at det kan vere tydelege forskjellar i fokuseringa i språkkulturen i tre så like og nære land som dei skandinaviske.

5.4. Argumenttypar

Prosjektet MIN hadde også ei delgransking med djupintervju med 24–48 informantar i kvart språksamfunn (Nyström Höög 2005, Thøgersen 2007, Jacobsen 2008, Hanna Óladóttir 2005). Her fekk deltakarane snakke friare, og det er interessant å sjå korleis dei meir spontant nærmar seg språket. Ut frå delrapportane ser det ut til å vere ein del særdrag frå samfunn til samfunn for korleis folk argu-

menterer i språkdiskusjonar. For eksempel ser vi at når den vanlege islendingen argumenterer for purismen, dukkar det *demokratiske argumentet* opp om at islandsk fagterminologi lettar kunnskapstilgangen hos vanlege folk. (Denne ideologien er også lagt inn i den islandske universitetslova som eit pålegg til dei tilsette om å delta i ordlagingsarbeidet.) I nabolandet Færøyane oppdagar vi derimot at informantane har mindre sans for å reinse fagspråket, for dét gjer livet vanskelegare for vanlege folk! Då må dei lære seg noko nytt, og orda dei no har, er jo endåtil felles med dansk og andre språk, og det er ein praktisk fordel. Dei to nabolanda argumenterer altså svært forskjellig – sjølv om den allmenne ordpurismen er sterk begge stadar.

Når vi les svensk litteratur om språk, legg vi merke til at sterkaste argumentet for noko, er at språket skal vere "funksjonelt". Argumentet om "funksjonelt språk" finst nok i norsk språkkultur òg, men ikkje like mykje. Eg har av og til lurt på kva uttrykket *funksjonelt språk* eigentleg betyr. Eg spurte for ei tid sia nokre islandske kollegaar om kva dei ville omsette "funksjonelt språk" med til islandsk. Dei kjenner sjølv sagt ordet "funksjonell" frå skandinavisk og engelsk. Men "funksjonelt språk" greidde dei ikkje å finne ord for, for dei greidde ikkje å definere innhaldet. Det næraste var *notbæft mál*, som betyr noko slikt som brukande språk. Altså temmeleg vagt. Så bad eg ein svensk kollega definere "funksjonelt språk". Svaret var vagt, helst ei erkjenning av at det var uråd å definere. Det næraste og kanskje beste var den negative definisjonen at "Andra aspekter än de kommunikativa funktionerna ingår inte." Det må truleg bety at bare semantiske og stilistiske dimensjonar er med, mens sosialpsykologiske og sosiologiske funksjonar ikkje er med i omgrepet.

Eg trur at "funksjonell" er eit eksempel på korleis vi lagar oss ein retorikk, eller at vi i den språklege diskursen har etablert ein del merkelappar for kva som er legitime og tilfredsstillande argument. Har vi funne ein slik merkelapp, treng vi ikkje gå lenger. Slike merkelappar finn vi i alle samfunn, og dei utgjer ein del av den skiftande språkkulturen.

6. Kvar står vi strategisk i dag?

I dette perspektivet er det interessant å sjå litt tilbake på fokuseringa i den nordiske språkdebatten etter andre verdskrigen. (Denne fokuseringa er òg ein del av språkkulturen og vitnar om førestillingane våre.) På mange nordiske språkmøte er anglifiseringa blitt dratt fram, alt frå 1962. Den første tida var ein mest oppteken av ord og at anglifiseringa var ei forringing av språket. Endåtil strukturen i språket var i fare. Etter ein generasjon var tida kommen for å innsjå at språket er like

mykje språk om det blir forandra. Forandring er i seg sjølv ikkje negativt når vi fokuserer den synkrone funksjonaliteten i språket som kommunikasjonsmiddel.

Då begrepet 'språkleg domene' blei introdusert på språkmøtet i 1988 (Lund 1989), kom det eit såkalla paradigmeskifte i tenkinga kring språk. Teoretisk sett var dette eit svært viktig begrep, for no kunne ein lettare drøfte presist forskjellen på såkalla *korpus* og *status*. Den nye erkjenninga blei som ei openberring for somme om at det var ikkje orda i språket som var viktige. Vi dreia dermed perspektivet, og ein kunne markere avstand til den tidlegare tilnærmingmåten, altså til engasjement i purisme-spørsmålet (som er eit korpusspørsmål).

Men spørsmålet om purisme og domene-forsvar har mange parallellar: Mens ein kan seie at det er ein rikdom å få eit importord inn i tillegg til det tradisjonelle heimlege ordet fordi det då kan blir utvikling av betydningsnyansar eller stilistiske nyansar, kan ein med stor rett også seie at det er ein rikdom å få inn eit nytt språk, for det kan auke kreativiteten ved at vi får fleire impulsar, og hjernen har godt av å lære fleire språk. Fleirspråklegheit er ein rikdom, likeins som fleire ord er det.

Spørsmålet om godt og dårleg i språkpolitikken kan ikkje avgjerast ut frå dei to avgrensa språklege perspektiva om status og korpus. Det politisk grunnleggande spørsmålet dreiar seg ikkje om språka, men om menneska. Då blir poenget at vi gjennom den symbolske funksjonen åt språk kan bli definert som underordna eller overordna. Ved stadig å få repetert uendeleg mange gonger per dag at eins eige språk har mindre symbolverdi, og ved å leve under rammevilkår som honorerer det dominerande språket, blir vi 'mentalt kolonisert', som den norske maktutgreiinga kallar det (Østerud o.a. 2003). Det vil seie at brukaren av eit dominert språk godtek verdiane og horisonten til det dominerande språkkulturen. Dermed kan det bli utvikla sjølvforakt, og knekten godtek at han sjølv er knekt. Etter eit slikt resonnement er det ikkje ord eller domenetap som er sentrale, men den mentale tilstanden å vere underlegen og kolonisert. Språket blir dermed del av motstrategien som skal tene menneska, og vi utnyttar symbolverdien i motstrategien.

Godtek vi dette resonnementet, kan vi gå vidare med å seie at vi språkpolitisk står overfor eit strategisk og taktisk spørsmål: Korleis skal vi utvikle ei brei folkeleg bevisstheit om at språket uttrykkjer ein sosial og kulturell konflikt? Korleis kan folk sette grenser for at andre skal dominere over dei gjennom språket?

Språket er abstrakt og vanskeleg tilgjengeleg for refleksjon. Vi treng dagleg trening i å etablere tankekategoriar som gjeld språket og dei symbolske verdiane. Bevisstheita må utviklast gjennom stadige konfrontasjonar. Det må vi ta omsyn til når vi skal legge strategien.

Det store mantraet etter det nemnte paradigmeskiftet blei 'domenetap'. Den fokuseringa på statusen til språket er viktig i ein sosiologisk analyse. Men resultatata frå ein makroanalyse som går på bruksdomene, treng ikkje vere noko som den vanlege språkbrukaren har direkte og dagleg føling med. I det nokså einspråklege Skandinavia representerer statusspørsmåla ei lite frekvent personleg erfaring vi kan kople informasjon og refleksjon til. I det daglege arbeidet for dei fleste av oss er det per i dag svært sjeldan vi må skifte til ikkje-morsmål. Heller ikkje når vi kjem heim frå arbeid, et middag og spring på styremøte i handballklubben treng vi bruke noko anna enn morsmålet. Så trygg er situasjonen for bønder, fiskarar, lærarar osv. Også for mange av oss universitetstilsette og for oljearbeidarar i Nord-sjøen kan gå mange dagar mellom kvar gong ein sjølv aktivt må ty til utalandsk i kommunikasjonen.⁵ Vi har låg frekvensen av personlege opplevingar der hjerne-sellene får irritere seg over at vi blir trengt til sides i eit domenetap. Då kan vi stille spørsmålet om statusperspektivet er det taktisk beste å bruke når ein vil skape folkeleg engasjement. Det perspektivet kan like godt bli ei unnskyldning for ikkje å engasjere seg fordi det er lite ein sjølv kan gjere.

Orda med engelsk og prestisjeprega uttale og skrivemåte bombarderer oss uendeleg mange gonger for dag, og kvar av oss er mange gonger for dag i ein situasjon der vi kan ta eit standpunkt til om vi vil bruke den eine eller andre varianten, f.eks. airbag eller kollisjonspute, tape eller teip. Her har vi ein sjans til å utvikle og trene oss opp i å fokusere og reflektere over konflikten uttrykkjer det symbolske innhaldet i våre daglege handlingar, altså i talen og i skriftbildet. Denne konflikten blir viktig og ofte omtalt i den daglege samtalen. At trening og overføringsverdi betyr noko, trur eg vi kan sjå av at nynorskbrukarar i Norge uttrykkjer meir skepsis til engelskpåverknad enn bokmålsbrukarane (Kristiansen & Vikør 2006). Viss vi har utvikla denne treninga, skjerpar den oppmerksamheita vår, og vi overfører lettare denne tolkinga frå den eine hendinga til den andre.

Det ligg altså ein teoretisk gevinst i presiseringa av status og korpus, men viss korpus-spørsmålet blir ikkje-tema, mistar vi lett ein del innsikter og ein del strategiske mulegheiter. Vi gjer ein strategisk bommert med å nedprioritere fokuseringa på korpus. Vi må heller bruke språkkulturen og ordkonfliktane til å skape refleksjon og beredskap. Strategisk sett må vi synleggjere konflikten ved å lage markeringar som tvingar oss til refleksjon over vala vi gjer.

⁵ I tospråkssamfunnet Finland er det ein god del menneske som mange gonger for dag må kommunisere på noko anna enn morsmålet og dermed opplever domenespørsmålet i sine daglege handlingar. Men då gjeld det spørsmålet om svensk og finsk, ikkje om engelsk.

7. Avslutning

Etter disse refleksjonane er mine konklusjonar:

1. Det er menneska og ikkje språka vi vil forsvare med språkkulturen.
2. Språka våre er ikkje i overhengande fare som språk. Men vi kan lett miste strategisk posisjon som fører til mental kolonisering
3. Domenespørsmåla er for abstrakte til å utvikle språkleg bevisstheit fordi dei krev ei sosiologisk forståing som går langt vidare enn dei individuelle opplevingane.
4. Korpusspørsmåla/ordspørsmåla er frekvente, slik at ein lettare kan utvikle språkleg kultur og bevisstheit kring dei.
5. Språkleg bevisstheit må ein utvikle gjennom å aktualisere konfliktmodellen

Altså: Importorda er gode strategiske og pedagogiske hjelpemiddel i arbeidet for eit overordna mål.

Referansar

- Fairclough, Norman. 1992. *Critical language awareness*. London: Longman.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Guðrún Kvaran (red.). 2007. *Udenlandske eller hjemlige ord? En undersøgelse af sprogene i Norden*. (Moderne importord i språka i Norden 6.) Oslo: Novus.
- Hanna Óladóttir. 2005. *Pizza eða flatbaka? Viðhorf 24 Íslendinga til erlendra málábrifa á íslensku*. (MA-oppgåve.). Reykjavík: Heimspekideild.
- Jacobsen, Jógvan í Lon. 2008. *Álvaratos, who cares?* (Dr.avhandling.) Tórshavn.
- Janson, Tore. 1997. *Språken och historien*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Jarvad, Pia & Helge Sandøy (red.). 2007. *Stuntman og andre importord i Norden. Om udtale og bøjning*. (Moderne importord i språka i Norden 8.) Oslo: Novus.
- Kristiansen, Tore & Lars S. Vikør (red.). 2006. *Nordiske språkbaldningar. Ei meiningsmåling*. (Moderne importord i språka i Norden 4.) Oslo: Novus.
- Lund, Jørn. 1986. Det sprogsociologiske klima i de nordiske lande. Kommentarer og påstande. I: *Språk i Norden 1986*, s. 17–30.

- Lund, Jørn. 1989. Tak for lån. I: *Språk i Norden 1989*, s. 94–101.
- Nyström Höög, Catharina. 2005. *Teamwork? Man kan lika gärna samarbeta! Svenska åsikter om importord*. (Moderne importord i språka i Norden 9.) Oslo: Novus.
- Omdal, Helge & Helge Sandøy (red.). 2008. *Nasjonal eller internasjonal skrivemåte? Om importord i seks nordiske språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden 8.) Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge & Tore Kristiansen. (Under arbeid.) Sluttrapport for Moderne importord i språka i Norden.
- Sandøy, Helge. 2005. Presset mot språka i Norden. I: *Språk i Norden 2005*, 177–196.
- Sandøy, Helge. 2007. Avisspråket i Norden – ei jamføring. I: Selback & Sandøy s. 127–155.
- Selback, Bente & Helge Sandøy (red.). 2007. *Fire dagar i nordiske aviser. Ei jamføring av påverknaden i ordforrådet i sju språksamfunn*. (Moderne importord i språka i Norden 3.) Oslo: Novus.
- Thomas, George. 1991. *Linguistic purism*. London: Longman.
- Thøgersen, Jacob. 2007. *Det er meget godt som det er ... er det ikke? En undersøgelse af danskernes holdninger til engelsk*. (Moderne importord i språka i Norden 10.) Oslo: Novus.
- Vikør, Lars S. 1993. *The Nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus.
- Østerud, Øyvind & Fredrik Engelstad & Peter Selle. 2003. *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal.

Summary

Among the Nordic countries, the "outer" language communities, i.e. Finnish, Faroese and Icelandic, contain the least amount of English loanwords and can therefore be considered the most puristic ones. Of the Scandinavian language communities, the Norwegian are at the top in terms of the actual use of modern loanwords, only slightly ahead of the Danish.

Between 1975 and 2000, the use of loanwords has increased considerably in Finnish and Norwegian. The tendencies and changes in language usage identified by the MIN project (Modern loanwords in the languages of the Nordic countries) make many earlier explanations for such Nordic variation redundant. Language scholars therefore face new challenges in understanding the conditions for different "levels of borrowing".

Several different patterns can be identified in how loanwords are integrated in a language. There is a variation in the degree to which loanwords are adapted in terms of pronunciation, spelling and inflection. The Danish are least inclined to make such adaptations.

We often think of purism as something which is concerned mainly with foreign words. However, from the point of view of sociology, the same phenomenon occurs when a community wishes to keep a standard language untarnished by influences from dialects and ethnolects, and to retain the standard language as the predominant form of communication in most areas of society. In terms of internal purism, the Nordic situation is also fairly different.

Language culture revolves around different forms of purism, and the Nordic language cultures in particular are the main topic of the article. The aim is to outline several different approaches to understanding how languages are received and treated in different communities. One way, for instance, is to examine whether a language community produces poetry about its language. In addition, the article shows, based on an Internet inquiry, to which extent the language is integrated in the societal discourse. In this respect, the Nordic countries are fairly similar to each other, but nevertheless show some differences. When informants in the MIN project argue in favour of a particular language policy, we can also examine how they use wordings and expressions which are typical for their own language community.

Form-related language issues represent a different perspective on language than the status perspective, in terms of addressing the issue of which types of language are used in a given area of society. The status perspective has been given more importance in language politics during the past decade, and rightly so, but it has nevertheless led to a tendency to undermine the strategic significance of form in developing language awareness and linguistic discourse. An increased emphasis on attitudes and awareness in society will leave us with two main perspectives on the same issue, but regardless, form-related matters are more often brought to the fore than status issues. These aspects are highly significant in developing language awareness.